

A DEMOKRÁCIA LIBERÁLIS KRITIKÁJA¹

Erik von Kuehnelt-Leddihn, Kolnai Aurél, Hannah Arendt és Eric Voegelin

1. rész

Megadja Gábor

Nincs két annyira félreértelmezett fogalom a modern politikai frazeológiában, mint a „demokrácia” és a „liberalizmus” – állítja Kuehnelt-Leddihn. Ráadásul e fogalmak annyira különböznek egymástól, hogy meghatározásukhoz fenomenológiai és etimológiai vizsgálatokat vettem igénybe.

A demokrácia fogalma – mint ismeretes – a *demos* és a *krátos* szavakból áll, azaz „népuralmat”, vagy „néphatalmat” jelent. A „krátos” erős, majdnem „brutális” jelentésű.² A demokrácia politikai fogalom, és két pilléren nyugszik: a polgárság politikai és legális egyenlőségén (a szavazati jogon), illetve a többség uralmán. A demokrácia arra ad választ, hogy *ki* kormányozzon, a liberalizmus arra kíváncsi: *hogyan* kormányoznak, miképp gyakorolják a hatalmat. A „kicsoda” kérdésére a demokrata így válaszol: a politikailag egyenlő polgárok többsége közvetlenül, vagy képviselőiken keresztül, míg a liberális azt mondja: tekintet nélkül arra, ki kormányoz, a kormányzásnak meg kell őriznie az egyén szabadságát, annyira, amennyire az lehetséges. Ez utóbbinak egy korlátja van: az egyén szabadságának összeegyeztethetőnek kell lennie a közjával. Kuehnelt-Leddihn szerint a „közjó” meghatározása szükségszerűen önkényes.³ A liberalizmus előfeltevése tehát a szabadság, valamint az, hogy minden ember szabadsága összeegyeztethető mindenki más szabadságával és a közjával. Például a monarchia lehet liberális, de nem demokratikus, és egy demokrácia is lehet zsarnoki, sőt totalitárius, a kisebbségeket brutálisan elnyomó politikai berendezkedés. „A kisebbségek tiszteletének, azon kívül a szólásszabadságnak, a többség uralma korlátozásának semmi köze nincs a demokráciához, mint olyanhoz. Ezek liberális elvek – vagy megtalálhatóak egy demokráciában, vagy nem.”⁴ Ez utóbbi felismerés a kortárs liberális demokráciákra is jellemző.

A demokráciának Kuehnelt-Leddihn szerint két posztulátuma van: az egyik a mindenkire vonatkozó jogi és politikai egyenlőség (szavazati jog), a másik pedig az „önkormányzás”, mely az egyenlők többségének uralmán alapul. Ez alapján beszélhetünk közvetett (képviseleti) vagy közvetlen demokráciákról. Fontos, hogy a demokráciákban a választott

képviselőknél kötelességük a választóik nézeteit reprezentálni, ellenkező esetben köztársaságról (*res publica*) beszélünk.⁵

Kuehnelt-Leddihn demokráciával szembeni ellenszenvét a demokrácia „formalizmusán”, vagyis a tartalmi kérdések iránti közönyén, valamint a sajátos egalitárius-kollektivisták karakterén alapul. Demokrácia-kritikájának lényegi kérdése: meg lehet-e őrizni, meg lehet-e védeni demokratikus-többségelvű keretek között a szabadságot? Ezért az elsődleges probléma nem a kormányforma, hanem a kormányzás minőségének és tartalmának a kérdése. *„Egy liberális olyan férfi vagy nő, akit az érdekel, hogy az emberek a lehető legnagyobb mértékű szabadságot élvezhessék – tekintet nélkül arra, hogy milyen kormányzat alatt élnek. (...) A tény az, hogy az igazi liberális semmilyen specifikus alkotmánynak nem elkötelezettje, hanem választását alárendeli annak, hogy ő maga és társai a legnagyobb szabadságot élvezhessék. Ha úgy gondolja, hogy egy monarchia nagyobb szabadságot nyújt, mint egy köztársaság, az előbbit választja.”*⁶

A demokrácia egalitárius, következésképpen – Kuehnelt-Leddihn szerint – már alapelvben szemben áll a szabadsággal. Már Tocqueville fölismerte, hogy a szabadság és az egyenlőség nemhogy nem azonosak, hanem rendszeresen konfliktusba is kerülnek egymással.⁷

Az egyenlőség megteremtése állandó, szüntelen beavatkozásra, vagyis erőszakra szorul, mivel az egyenlőség állapota minden, csak nem „természetes”: *„Amikor egyenlőségről beszélünk, az nem a méltányosságra vonatkozik (ami igazságosság). Még az úgynevezett »keresztény egyenlőség« sem mechanikus, hanem pusztán az ugyanazon törvénynek való alárendeltség – más szavakkal iszonómia. Mégis, egy keresztény számára két újszülött spirituálisan egyenlő, ám fizikai és intellektuális minőségükben (az utóbbiban természetesen potenciálisan) már a fogamzás pillanatában egyenlőtlenek (...) Elég annyit mondanunk, hogy az egyenlőség mesterséges létrehozása legalább annyira összeegyeztethetetlen a szabadsággal, mint igazságtalan diszkriminációs törvények végrehajtása. (Egyértelműen igazságos diszkriminálni – bizonyos határokon belül – az ártatlan és a bűnös, a felnőtt és a csecsemő, a katona és a civil között, stb.) Minthogy a kapzsiság, gőg és az arrogancia az igazságtalan diszkrimináció alapjai, az egalitárius és identitárius irányzatok hajtóerői az irigység, féltékenység és a félelem. A »természet« (azaz, az emberi beavatkozástól való mentesség) minden, csak nem egalitárius; ha teljes síkságot akarunk létrehozni, le kell tarolnunk a hegyeket, és fel kell töltenünk a völgyeket; így az egyenlőség az állandó kényszer alkalmazását feltételezi, mely alapelvben áll szemben a szabadsággal. A szabadság és az egyenlőség lényegükben ellentétesek.”*⁸

Kuehnelt-Leddihn szerint a demokrácia szemszögéből nem döntő kérdés a szabadság: ha egy 49 százalékos kisebbséget elnyom egy 51 százalékos, vagy egy 1 százalékos kisebbséget egy 99 százalékos többség,

azt maximum „sajnálatosnak” nevezhetjük, de nem mondhatjuk, hogy „nem demokratikus”. Amire a politikai közbeszéd gyakran „demokratikus elvárásként” hivatkozik, azok valójában liberális elvárások.

Mises szerint a piac demokrácia,⁹ és Hayek sem volt annyira elutasító a demokráciával mint olyannal szemben, mint Kuehnelt-Leddihn. Ám még ő is kiemelte a demokrácia korlátozott jelentőségét a szabadság problémájának szempontjából: „Nem áll szándékunkban azonban fétist csinálni a demokráciából. Elképzelhető, hogy nemzedékünk túlságosan sokat beszél és elmélkedik róla, s túl kevésbé törődik az általa szolgált értékekkel. (...) A demokrácia viszont alapvetően eszköz, a belső béke és az egyéni szabadság megteremtésének utilitárius kelléke. S mint ilyen, egyáltalán nem tévedhetetlen, vagy biztonságos. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy tekintélyelvű kormányzat alatt gyakran volt sokkal nagyobb tere a kulturális és a szellemi szabadságnak, mint némely demokrácia esetében – s legalábbis elképzelhető, hogy egy igen homogén és doktriner többség kormányzata alatt a demokratikus kormányzás éppoly elnyomónak bizonyulhat, mint a legrosszabb diktatúra”.¹⁰

Az egyenlőség létrehozása és fenntartása tehát az állandó erőszak alkalmazását igényli. Ezért is tendál az egalitarizmus természetes módon a centralizáció felé.¹¹ Az állam, a központi kormányzat kiterjedésének növekedése logikus következménye a demokratikus haladásnak. Kolnai Kuehnelt-Leddihnhez hasonlóan felismerte, hogy a kiegyenlítő egalitarizmusnak állandó, mindent felölelő központi menedzsmentre van szüksége ahhoz, hogy azon „mesterséges” viszonyokat megalkossa, amelyek létrehozzák az egyenlőséget, és megnyirbálja az olyan „természetes” viszonyokat, melyek a „privilegiumokat” hozzák létre.

A demokrácia liberális kritikusait elsősorban a demokráciából kialakuló túl nagyra nőtt hatalmak zavarták, és e szempontból lényegtelen volt, hogy e túlzott hatalmakat az állam, vagy a társadalom jeleníti-e meg. Nagyra növekedve bármelyik behatol a személyes élet legintimebb szféráiba, és csökkenti a szabadságot. A liberális kritikusok legféltebb kincse tehát az egyéni szabadság. E tekintetben közösek Hayek, Mises és Kuehnelt-Leddihn megfontolásai, még ha megközelítéseik el is térnek egymástól. Kolnai és Arendt esetében nem beszélhetünk klasszikus liberális alapállásról: mindkettejük értelmezése túlmutat a liberális meggyőződésen és bírálja is azt.

Az „önkormányzás” eszménye is ámítás Kuehnelt-Leddihn szerint: a valóságban többségek uralkodnak a kisebbségek felett, még akkor is, ha ezt többnyire képviselőiken keresztül teszik. Szerinte a demokrácia „a totálisan politicizált nemzet koncepciója”.¹² E megfontolások alapján vette védelmébe a monarchiakat. Az európai monarchiakat ugyanis liberálisnak tartotta, melyek tiszteletben tartották a személyes és a köz-

szabadságot. A kontinensen megjelenő demokrácia-változat azonban a kollektívizmust, az etatizmust, a többségelvűség uralmát hozta el. Ennek illusztrációja: azon szabályozások, melyek a modern demokráciákban jelen vannak – prohibíciók, kötelező sorkatonai szolgálat, jövedelemadó – olyan hatalomhoz juttatják a demokráciákat, melyek még az abszolút monarchiákban is elképzelhetetlenek voltak. A demokratikus hatalom tehát – legalábbis a kontinensen – lényegesen nagyobb, mint amilyen a monarchiák hatalma volt.

Az európai kormányzatok a modern demokrácia megjelenése előtt *vegyes* kormányzatok voltak, demokratikus, arisztokratikus és monarchikus elemekkel. A modern demokrácia azonban az európai rezsimek e kevert jellegét eltörölte: „A demokrácia határtalanná, korlátlaná, egyetemessé vált”.¹³ Kuehnelt-Leddihn ezért is érzi úgy, hogy a demokrácia ideológiává, demokratizmussá vált, és célja az, hogy az élet minden területén – a kormányzástól a külpolitikán át az oktatásig – alkalmazza saját alapelvét.

A totálisan átpolitizált nemzet, amely Kuehnelt-Leddihn szerint a demokráciát jellemzi, az állandó mobilizáltság állapotában tartja a társadalmakat. A kormányzat hatalma a népszerűségen és nem az igazságon alapszik: a demokrácia indifferens az igazság kérdésével vagy az értékekkel szemben. A rousseau-i demokráciának nincs önmagán kívül álló mérceje, sem korlátja. A demokratikus hatalom egyetlen célja a szavazatok többségének összegyűjtése, ebből a szempontból nem számít, mi a tartalma annak a politikának, amelynek ez sikerül. Kuehnelt-Leddihn ezzel magyarázza, hogy miért képesek a demokráciák „öngyilkosságot” is elkövetni – demokratikusan. Miként az igazság, úgy a jó vagy rossz rend, avagy a zsarnokság kérdése is feledésbe merül, ha csak a demokrácia kívánalmát tartjuk szem előtt. Ha a zsarnokot demokratikusan választották meg – mivel sikeres volt abban, hogy a maga oldalára állítsa a többséget az irigységükre való apellálás révén –, nincs alap arra, hogy hatalomra kerülését „antidemokratikusnak” vagy „nem-demokratikusnak” nyilvánítsuk, és ekként ítéljük el. Kézenfekvő példája Adolf Hitler 1933-as megválasztása.¹⁴ Sommás ítéletét Európa elmúlt kétszáz évének történelmére alapozza, és látható, hogy ítélete alapjául inkább afféle „formarokonságok” szolgálnak, nem szigorú értelemben vett eszmetörténeti összefüggések.¹⁵ Szentségtelen szövetséget látott a demokrácia (azaz a politikailag egyenlő polgárok többségének uralma) és a kimondottan illiberális ideológiák között. Ez utóbbiak alatt a nacionalizmust (ami Európában szerinte *etnicizmust* jelent), a szocializmust, a rasszizmust, és ezek különböző variációit és keverékeit értette. E felismerések a kontinens viszonyaira vonatkoznak. Kuehnelt-Leddihn szerint az angolszász, döntően protestáns vallási-kulturális háttérrel rendelkező világban a „fifty-fifty” komp-

romisszumokra kész gyakorlata domináns, ezért a fenti modernség-kép e világra nem is jellemző. Épp a kontinens alapvetően „katolikus” karaktere a felelős azért, hogy a gondolatokat logikai végpontjukig követik, és nem hajlandóak a kompromisszumokra.¹⁶

JEGYZETEK

¹ Írásomban azt vizsgálom, hogy milyen indíttatásból bírálták a címben jelölt szerzők a modern (tömeg)demokráciákat. A címben megjelenített liberális kifejezést képzeletben idézőjelbe kell tenni, mivel a szerzők közül csak egy nevezte magát liberálisnak. A többiekre a címke nem érvényes, viszont igyekszem bemutatni, hogy sokat merítettek a korábbi arisztokratikus liberalizmus demokrácia-kritikájából. Az esszé egy készülő nagyobb írás része.

² Kuehnelt-Leddihn, Erik v.: *Leftism Revisited: From de Sade and Marx to Hitler and Pol Pot*. 1990, Regnery Gateway, 18.

³ Kuehnelt-Leddihn, Erik v.: *Liberty or Equality: The Challenge of our Time*. Idaho, 1952, The Caxton Printers, p. 7–9., Kuehnelt-Leddihn, Erik v.: *Leftism: From de Sade and Marx to Hitler and Marcuse*. 1974, Arlington House., 27–28, *Leftism Revisited*, 15–16, Kuehnelt-Leddihn, Erik v.: *Democracy's Road to Tyranny. The Freeman: Ideas on Liberty*, XXXVIII. évf. (1988) 5. sz.

⁴ Kuehnelt-Leddihn: *Liberty or Equality*, 6.

⁵ Kuehnelt-Leddihn többször is megjegyzi, hogy az amerikai alapító atyák egyszer sem említik a „demokrácia” szót az alkotmányban, csak a köztársaságot. Ez a demokrácia Andrew Jackson fellépésével kezdődik: sem Madison, sem Jefferson, sem John Adams nem voltak demokraták; Kuehnelt-Leddihn: *Liberty or Equality*, 6.

⁶ Kuehnelt-Leddihn: *Liberty or Equality*, 3.

⁷ Tocqueville gondolkodását az „arisztokratikus liberalizmus” terminusával érdemes leírni. Az „arisztokratikus liberalizmus” képviselőinek – ide sorolnám Kuehnelt-Leddihnt is – legfőbb problémája a modernség azon tendenciáival volt, amelyek a konformizmust, kollektívizmust, centralizációt erősítik, és veszélyeztetik az egyén szabadságát, tekintet nélkül arra, hogy ez a fenyegetés a társadalom többségétől, annak közvéleményétől, vagy az államtól érkezik. Lásd Kahan, Alan S.: *Aristocratic Liberalism. The Social and Political Thought of Jacob Buckhardt, John Stuart Mill, and Alexis de Tocqueville*. New York, 1992, Oxford University Press.

⁸ Kuehnelt-Leddihn: *Liberty or Equality*, 2–3. (Utolsó kiemelés tőlem – M. G.)

⁹ Mises, Ludwig von: *Planned Chaos*. New York, 1947, Irvington-On – Hudson. 25.

¹⁰ Hayek, Friedrich August von: *Út a szolgáshoz*. Budapest, 1991, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 105.

¹¹ Kolnai, Aurel: *Privilege and Liberty and Other Essays in Political Philosophy*, szerk. Daniel J. Mahoney, 1999, Lexington Books, 50.

¹² Kuehnelt-Leddihn: *Leftism Revisited*, 21. Érdekes ezzel összevetni Arendt véleményét, aki szerint a tömegdemokráciák depolitizálnak. Amennyiben a politika a szabadságot jelenti – mint az Arendtnél nyilvánvaló –, úgy ellenkező előjellel ugyanazt a jelenséget regisztrálták. Az eltérés – véleményem szerint – abból fakad, hogy Arendt számára az antik politika jelentette a politikát, míg Kuehnelt-Leddihn fenti megfogalmazása a modern politikára vonatkozott, amit Arendt tömegtársadalomnak, vagy totalitarizmusnak neve-

zett volna. Kuehnelt-Leddihn a liberális hagyomány folytatója, és az egyént kívánja óvni, míg Arendt nem: az utolsó, amitől bárkit is féltett volna, az a politika.

¹³ Lukacs, John: *Demokrácia és populizmus: félelem és gyűlölet*. Budapest, 2008, Európa Könyvkiadó, 20.

¹⁴ A modern demokrácia-kritikák egyik kedvenc példája a nemzetiszocialista rezsim hatalomra kerülése. A demokrácia e fonáksága tagadhatatlan; ugyanakkor érdemes hozzátenni, hogy a nemzetiszocialisták útja hosszú volt a demokratikus hatalomszerzésig, amelyhez hozzájárultak a folyamatos utcai harcok, valamint annak tapasztalata, hogy a Weimari Köztársaságban egyetlen kormány sem tudta kitölteni az idejét. A megfélemlítés légköre és az alapvető érdektelenség erősen hozzájárult a győzelmükhöz, ahogy a Reichstag felgyújtása is.

¹⁵ A tág értelemben „filozófiainak”, semmint eszmetörténetinek nevezhető összefüggések feltárásában Kuehnelt-Leddihn Voegelinhez hasonlítható, akinél a gnoszticizmus-fogalom – különösen a korai műveiben alkalmazott formája – szintén nem tekinthető történetileg megalapozottnak.

¹⁶ Kuehnelt-Leddihn: *Liberty or Equality*, 243–244. Ugyanez az indok a szélsőségesek karakterére is: a katolikus országok szélsőségesei jellemzően anarchisták voltak, nem szocialisták-kommunisták. A katolikus háttérű extrémizmus individualisztikus.